

Elektrifikacija Škofje Loke v letih od 1894 do 1920

Izvleček

V prispevku je predstavljen začetni del razvoja elektrifikacije Škofje Loke. S pomočjo arhivskega gradiva in literature, ter omejene z letnicama 1894 in 1920, so prikazane glavne faze napeljave električne energije v mesto. Leta 1894 je tovarnarju Alojziju Krennerju po pogodbi z mestno občino njegova elektrarna na istosmerni tok omogočala elektrifikacijo neposredne okolice, nato se je leta 1904 ob pomnoženih potrebah napeljava še nekoliko razširila, po 1. svetovni vojni pa so potrebe mesta in okolice toliko narasle, da jim stara elektrarna ni bila več zmožna slediti, in ustanovljena je bila nova zmogljivejša moderna elektrarna na izmenični tok, ki je Škofji Loki omogočila tudi nadaljnji gospodarski razvoj.

Abstract

Electrification of Škofja Loka from 1894 to 1920

The contribution presents the first part of the electrification of Škofja Loka. With the aid of archive material and literature, and bounded by the years 1894 and 1920, the main phases of the installation of electricity in the town are shown. In 1894, the factory owner Alojzij Krenner, by contract with the urban municipality, was able to provide electrification of the immediate surroundings with his direct current power station and then in 1904, with increasing needs, installation was slightly extended. After the First World War, the needs of the town and its surroundings had expanded so much that the old power plant was no longer able to keep pace and a new modern and more efficient power plant on alternating current was established, which also enabled the further economic development of Škofja Loka.

Elektrifikacija Škofje Loke v letih od 1894 do 1920

Začetki elektrifikacije Škofje Loke spadajo v čas, ko se je v slovenskih deželah šele začela pojavljati in uporabljati nova oblika energije. Sprva so prevladovale elektrarne, ki so elektriko uporabljale za razsvetljavo in tudi moč v lastnih obratih, t. i. *individualne industrijske elektrarne* (povečini s tujimi lastniki), ki so takrat uporabljale enosmerni sistem. Prvi tak primer je bil mlin Karla Scherbauma v Mariboru (1883). *Javnih elektrarn*, ki bi oskrbovale neindustrijske potrošnike, je bilo konec 19. stoletja malo, zato pa se je postopoma začelo povečevati število t. i. *mešanih elektrarn*, ki so del svojih zmogljivosti za industrijske namene dajale tudi v javno uporabo in prvi tak primer je bil leta 1894 v Škofji Loki.¹

Škofja Loka je bilo torej prvo mesto na Slovenskem z javno električno razsvetljavo. Za to je bil zaslužen predvsem Alojzij Krenner, lastnik tovarne sukna ob Selški Sori (današnji Šešir). Za pogon tovarne so mu sprva služila vodna kolesa, ki so izkoriščala vodno silo Selščice. Na prigovarjanje knjigovodje Kalana (ki se je zanimal tudi za novosti v naravoslovju in tehniki in je med ljudmi zaradi teleskopa, s katerim je gledal v nebo, dobil vzdevek »šternkuker«) pa se je Krenner odločil zamenjati vodna vretena s turbino. Po pridobitvi oblastnega dovoljenja (1889) je dal zgraditi Girardijevo turbino, z močjo 24 KM.² Ta je izkoriščala vodni padec

Krennerjeva tovarna na razglednici z začetka 20. stoletja.

(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

1 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 14, 24.

2 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 30–31.

Selške Sore in do leta 1894 služila le za pogon elektrarne.³ Kalan pa je vztrajal, da je gospodar leta 1894 nabavil tudi dinamo⁴ z napetostjo 110 V in učinkom 15 KW; to je bil generator za istosmerni tok.⁵ Janez Gašperšič sicer omenja, da se glede nastanka elektrarne omenjajo različne letnice, najbolj verjetna pa je po njegovem letnica 1893.⁶ Elektrarna je služila za pogon⁷ in razsvetljavo⁸ lastnega obrata, ker pa »je razpolagala s presežki električne energije, /.../ je g. Krenner ponudil loškim občinskim možem del proizvedene električne energije v odkup. Na srečo je imela mestna občina pametnega župana g. Sušnika in svetovalce, ki so pravično ocenili prednosti električne razsvetljave.«^{9, 10}

Potek elektrifikacije v letu 1894

Potek elektrifikacije, kot je zabeležen v uradnih dokumentih in časopisih

5. aprila 1894 sta »Mestna občina Škofja Loka (župan Valentin Sušnik, op. a.) in gospod Alojzij Krenner, tovarnar od tam« sklenila pogodbo o odvzemu električne energije za razsvetljavo mesta. V pogodbi, sestavljeni iz štirih členov, je bilo določeno, da se Krenner zaveže za »trideset let razsvetljevati ulice mesta Škofja Loka vsaki dan od pričetka mraka do pol dveh čez polnoč in ob tričetrti na šest zjutraj do belega dne s štiridesetimi električnimi žarnicami vsaka po šestnajst normalnih sveč«, napravo razsvetljave pa se je Krenner obvezal »od svoje tovarne na svoje stroške v ulice mesta upeljati«. Pogodba je določala s strani občine tudi vsakoletno plačilo 360 goldinarjev (720 kron) gospodu Krennerju, ta pa je bil zato dolžan poskrbeti za vsakršno popravilo napeljave, poškodovane v elementar-

3 Gašperšič, Razvoj, str. 15.

4 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 31.

5 Gašperšič, Razvoj elektrifikacije ..., str. 15.

6 Gašperšič, Razvoj elektrifikacije ..., str. 15.

7 Gašperšič, Razvoj elektrifikacije ..., str. 15.

8 *Slovenski narod*, 8. 8. 1894, str. 3.

9 Gašperšič, Vozel, Škofja Loka, str. 23.

10 Škofja Loka je tako dobila javno električno razsvetljavo kot prvo mesto na Slovenskem (1894). V zvezi s tem ne smemo spregledati še (poskusov) elektrifikacije dveh drugih slovenskih mest pred tem: Maribora in Kranja. Maribor velja za mesto s prvo *slavnostno* električno razsvetljavo na Slovenskem. Tu je namreč lastnik parnega mlina Karl Scherbaum v svojem obratu že leta 1883 vpeljal električno razsvetljavo. Isto napravo so leta 1888, ob obisku prestolonaslednika Rudolfa Habsburškega, uporabili za razsvetljavo Grajskega trga. Vendar se ulična razsvetljava tedaj ni obdržala; Maribor se je še do leta 1920 razsvetljeval s plinskimi svetilkami, v spomin na Rudolfov obisk pa so nad vrati neke hiše pustili eno svetilko, ki jo štejemo za *prvo javno električno svetilko* pri nas. V Kranju je lastnik mlina na Savi, Vinko Majdič, leta 1893 želel poleg svojega mlina elektrificirati tudi mesto, vendar so občinski možje tedaj te električne novotarije iz Majdičeve ponudbe odklonili (Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 24–25, 28–29).

nih nezgodah, ter nadomestiti vse uničene ali izrabljene žarnice; razen tistih, ki so bile poškodovane »*vsled zlobnosti*« – te bi zadele občino. Nadalje je bila v pogodbi določena njena veljavnost za trideset let, po preteku pa bi prišla naprava razsvetljave v last občine. V zadnjem členu je Krenner jamčil zase in za svoje naslednike z vsem svojim premoženjem, da se bodo vse določbe pogodbe ves čas izpolnjevale, poleg tega pa je tovarnar v primeru, da bi razsvetljava za osem zaporednih dni prenehala delovati, obljubil občini za vsak dan plačevati 2 kroni odškodnine.¹¹

V arhivskih dokumentih lahko nato sledimo naslednjemu toku dogodkov, od podpisa pogodbe do odobritve s strani kranjskega deželnega odbora (8. maja 1894):

10. aprila 1894 je zastop mestne občine Škofja Loka o sklenjeni pogodbi obvestil »veleslavni deželni odbor v Ljubljani«. V dopisu je župan Valentin Sušnik tudi poudaril, da je Krennerjeva ponudba za »*občino jako ugodna*«, kajti dotedanja razsvetljava mesta z osemindvajsetimi petrolejnimi svetilnicami (po 8 normalnih sveč – 8 NK, *normal Kerzen*) je občino letno stala 310 gld, »*odslej pa bode plačevala le za 50 gld več, imela pa bo v mestu 40 električnih luči, ki bodo svetile še enkrat tako močno kakor stare svetilnice*«. Deželnemu odboru se je predložila še vljudna prošnja, naj blagovoli potrditi omenjeno pogodbo.

Z deželnega odbora so 19. aprila 1894 odgovorili, da nimajo pomislekov glede odobritve pogodbe in s tem dali »zeleno luč« za začetek pripravljanih del. Vendar so še pred odobritvijo zahtevali pojasnilo županstva o tem, kaj »*bode počelo*« z napravo po preteku tridesetih let in kaj bodo storili, če se izkaže, da je potrebnih več luči.

Na to je župan Sušnik 30. aprila 1894 odgovoril, da bo mestni zastop po preteku tridesetih let bodisi sklenil s takratnim posestnikom tovarne novo pogodbo bodisi vpeljal zopet staro petrolejsko razsvetljava, morda pa bo občina tedaj postavila celo svoj lasten dinamo - stroj in električno razsvetljava prevzela nase. Župan je tudi pojasnil, da se bo občina v primeru, da se po tridesetih letih pokaže potreba za pomnožitev luči, pogodila s Krennerjem – bodisi bodo plačevali več ali pa postavili petrolejke. »*Veleslavni deželni odbor blagovoli naj torej pridjati zdaj priloženi pogodbi odobrlni dostavek.*«

In res je kranjski deželni odbor 8. maja 1894 dokončno odobril pogodbo z dne 5. aprila tega leta.¹²

Vest o napeljavi električne razsvetljave po škofjeloških ulicah se je hitro razširila po Kranjski. *Novice* so že 30. marca 1894 objavile notico o predlogu Alojzija Krennerja mestni občini, »*da je pripravljen razsvetljava napeljati po mestu*«. Novičar je navedel tudi (sicer napačen) podatek o številu električnih luči: 36 svetilk, za katere Krenner zahteva 320 gld za dobo 30 let, ter namignil, da »*bode*

11 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, prva pogodba.

12 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, dopisi med Občino Škofja Loka in deželnim odborom v Ljubljani.

Prva in zadnja stran pogodbe o dobavi električne energije za potrebe mestne razsvetljave, podpisana med Alojzijem Krennerjem in Občino Škofja Loka.

(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

mestna občina najbrše sprejela ponudbo in prijazna Loka bo dobila najmodernejšo razsvetljavo – elektriko». ¹³ Tudi *Slovenec* je 16. aprila 1894 obveščal o pogodbi med mestnim odborom in gospodom Krennerjem o napeljavi elektrike po mestu, tako bodo »Ločani imeli v deželi prvi električno razsvetljavo po mestu». ¹⁴ *Slovenski narod* pa je 18. aprila objavil podrobnejše poročilo, kot ga je uredništvo prejelo iz Škofje Loke in je bralce obveščalo o sklenjeni pogodbi, ki je v tistem trenutku čakala na potrditev pri deželnem odboru. Iz poročila izvemo, da je »tudi za privatno razsvetljavo /.../ zanimanje splošno in ni dvoma, da bodo vsi zavednejši posestniki posegli po novi, prijetni in ceneni električni svetilnici«. Pisec je veselje Ločanov ob tej moderni pridobitvi izrazil še z naslednjimi besedami: »Ne moremo si kaj, da bi ob tej priliki ne izrekli svojega zadovoljstva in svoje zahvale našemu vrlemu občinskemu odboru, ki se je s toliko razumnostjo in eneržijo poprijel te zadeve ter tako v kratkem času dognal vse dogovore z g. podjetnikom Krenner. Vsak stanovnik našega prijaznega mesteca je

13 *Novice*, 30. 3. 1894, str. 125.

14 *Slovenec*, 16. 4. 1894, str. 3.

*uverjen, da bode nova razsvetljava na vse strani ugodno vplivala na naše razmere; bivanje v mestu bode vsekakor prijetneje in poletni gostje bodo rajši izbirali Loko za svoje bivališče, ker jim bode podajala mnogo več užitka in komoditete, kakor do sedaj. Bog daj srečo!*¹⁵

Medtem pa je v Škofji Loki županstvo 12. aprila 1894 objavilo *Razglas* o sklepu občinskega odbora z dne 5. aprila tega leta, da se bo po mestu uvedla električna razsvetljava; »napeljali se bodo dratovi po hišah kakor za telegraf«. Občina je ponudila možnost ugovora napeljavi, ki ga morajo meščani naznaniti v srenjski pisarni v roku osmih dni, kasnejših ugovarjanj pa ne bodo jemali v ozir.¹⁶

10. maja 1894 se je na ta oklic odzvala skupina meščanov, ki je v pismu županstvu oznanila, da sami pritrditvi napeljave na svojo hišo nihče ne nasprotuje, jih pa zato motijo drogovi, ki so se tedaj začeli postavljati po novem trgu, saj ti »ovirajo promet in lepšavo mesta«. Zato so podpisani prosili, naj se drogovi, kjer

je le možno, odstranijo in »naj se na hiše priterdi«. Občina je že naslednji dan njihovo prošnjo odbila, kajti »napeljava drugače kot po drogovih vsled neprikladnosti hiš ni izpeljiva«. ¹⁷

20. aprila se je slavnemu mestnemu uradu Škofja Loka oglasil tudi c. kr. okrajni sodnik s prošnjo, naj ob skorajšnji napeljavi javne električne razsvetljave občina ne pozabi tudi na sodno hišo, namreč »[d]a gori na taki hiši luč, ne zahteva samo potreba, ampak tudi dostojnost«. ¹⁸

Z dne 28. julija 1894 najdemo v arhivskih virih zanimiv *Razglas* mestnega urada Škofja Loka, v katerem ob skorajšnjem začetku električne razsvetljave opozarjajo, naj ljudje pustijo žice na vsak način pri miru, se jih ne dotikajo in nanje ničesar ne obešajo ali mečejo.

Krennerjev jez na Selški Sori in del tovarniškega objekta (na levi), kjer je bila Krennerjeva elektrarna; kmalu po letu 1900. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

15 *Slovenski narod*, 18. 4. 1894, str. 3.

16 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, *Razglas*.

17 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, pismo občanov.

18 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, odgovor občine.

19 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, pismo sodnika.

»Če se luč ne potrebuje, naj se le odvijje oziroma ugasne, sicer ni pri električni napeljavi in napravi ničesar počenjati.« Pristavili so še, da bo kdorkoli, ki »bi na napravi električne razsvetljave iz nagajivosti ali hudobnosti kaj pokvaril, /.../ postavnem potom ojstro kaznovan«. ²⁰

Slavnost »o priliki otvorjenja električne razsvetljave v prijazni Škofji Loki«

3. avgusta 1894 je mestno županstvo objavilo *Razglas*, s katerim je povabilo »slavno občinstvo«, naj »o priliki slavnosti blagoslovljenja električne razsvetljave okraši hiše z zastavami«. ²¹

Natanko štiri mesece po podpisu pogodbe med tovarnarjem Krennerjem in Občino Škofja Loka so 5. avgusta 1894 po mestu zasvetile električne luči. Ob tej priložnosti se je v Škofji Loki odvijala skoraj celodnevna slovesna prireditev, ki so jo predhodno najavili in o njej obširno poročali tudi slovenski časopisi. *Novice* so otvoritev električne razsvetljave napovedale že 13. julija 1894, ²² 27. julija pa objavile še »vspored« prireditev za slavnostni dan, 5. avgust 1894. ²³ V *Slovenskem narodu* so tiste ljudi, ki se ne nameravajo udeležiti sokolske slavnosti v Postojni, napovedane za isti dan, pozvali na slavnostno otvoritev električne razsvetljave v »prijazno Škofjo Loko«, kjer »sicer ne bo tako šumno kakor v Postojni, prijetno in zabavno pa bo gotovo«. V isti številki (4. avgusta 1894) je bilo objavljeno tudi *Vabilo k slavnosti*, z natančnim razporedom poteka dogodkov. ²⁴

O tem, kako se je odvijala slavnostna nedelja, 5. avgusta 1894, izvemo iz omenjenih časopisov naslednje podrobnosti: 8. avgusta je *Slovenski narod* objavil *Dopis* iz Škofje Loke, v katerem je pisec osvetlil pomen nedeljskega dogodka in napredka, ne le za Škofjo Loko, pač pa za celotno Kranjsko in tudi širšo slovensko domovino. Po nekaj mesecih je bilo delo napeljave dovršeno in v nedeljo je napočil čas za sijajno praznovanje. V ta namen je mestni zastop v dogovoru z loškimi »ognjegasnimi društvom« pripravil program, ki se je v nedeljo, kljub nepričakovanemu številu udeležencev (namesto 400 je prišlo kar trikrat toliko gostov), »prav lepo izvršil /.../ [M]esto je bilo lepo okičeno s cesarskimi in narodnimi zastavami in ob vhodih v mesto postavili [so] bili tri čedne slavoloke.« Ob tretji uri se je odvil na Štemarjih vojaški koncert, po njem je na glavnem trgu sledila javna tombola. Nato pa se je pričela »oficijelna slavnost otvoritve«. Pred kužnim znamenjem na glavnem trgu, »ukusno okrašen [in] z zelenjem in 40 raznobojnimi električnimi svetilkami«, je ob pol osmi uri zvečer mestni župnik g. Tomažič blagoslovil novo luč. Pisec ocenjuje, da je bilo v tem trenutku na Placu zbranih nad 2000 ljudi,

20 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Razglas.

21 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Razglas.

22 *Novice*, 13. 7. 1894, str. 275.

23 *Novice*, 27. 7. 1894, str. 296.

24 *Slovenski narod*, 4. 8. 1894, str. 3-5.

med njimi tudi deželni glavar Detela, deželni poslanec Tavčar s soprogo ter domačin, g. kanonik Sušnik. Po cerkvenem blagoslovu je župnik v »zares duhovito sestavljenem« nagovoru naglasil pomen nove luči, v tistem trenutku pa so zablestele luči na znamenju (Marijinem kipu). Z manjšim zamikom so zasvetile električne svetilke tudi po celem glavnem trgu. Župnik je z zahvalo zaslugam g. Krennerja končal svoj govor, nato so nastopili cerkveni pevci s kantato, čemur so sledili še tisočeri »živio-klici« iz občinstva. Gasilci, »noseči ukusne lampijone«, so z vojaško godbo na čelu in v spremstvu nepregledne množice zakorakali po mestu. Slavnost se je končala s koncertom in plesom na Štemarjih, veliko gostov se je zaradi pomanjkanja prostora razšlo po okoliških gostilnah, »kjer je povsod vladala živahna veselost, dokler nam ponočna vlaka (navadni gorenjski in separaten ljubljanski) nista odpeljala milih in dragih gostov«. Avtor je svoj prispevek v časopisu zaključil slovesno: »Naj bi prinesla nova luč Škofjeločanom v resnici novo dobo vsestranskega napredovanja in povzdige blagostanja, novo dobo jedinstva in sloge. Naj bi zmagoslavno prodrla zlasti v vse tiste kraje, kjer kraljujejo dosihdob še tema zmote, razpora in nesloge. Fiat lux!«²⁵

Podobne podatke sta v teh dneh objavila tudi *Slovenec*²⁶ in *Novice*²⁷, le da v nekoliko skromnejšem tonu. V *Slovcu* z dne 17. avgusta 1894 izvemo še, da se je veselica tudi finančno »prav ugodno obnesla«, ob preračunavanju dohodkov in izdatkov so ugotovili 54 goldinarjev in 22 krajcarjev čistega dobička, »ki se je izročil blagajnici gasilnega društva v Škofji Loki«.²⁸

Tehnični vidik elektrifikacije mesta leta 1894

Kot rečeno, je bila električna napeljava zgrajena hitro; štiri mesece po podpisu pogodbe so že zasvetile električne luči po Škofji Loki. V tem poglavju si bomo ogledali tehnično plat graditve električne napeljave.

Novice so 18. maja 1894 objavile vest, da so »[s] polaganjem podzemskih žic za električno razsvetlavo /.../ v Škofji Loki že pričeli. Delo napreduje vrlo in pričakuje se, da bode že vse gotovo do konca meseca junija.«²⁹ Gašperšič in Vozel navajata, da so v štirih mesecih položili 2.230 metrov napeljave, ki je potekala po železnih konzolah, pritrjenih na hišna pročelja, pri čemer je bilo treba obiti veliko vogalov, saj hiše v mestu niso postavljene v ravni vrsti. V kamnite hiše je bilo težko vgrajevati nosilne konzole, saj takrat niso poznali modernih vrtnih strojev in so morali luknje ročno vrtati v kamen. Ponekod so žice vpenjali tudi na strešna stojala.³⁰

25 *Slovenski narod*, 8. 8. 1894, str. 3–4.

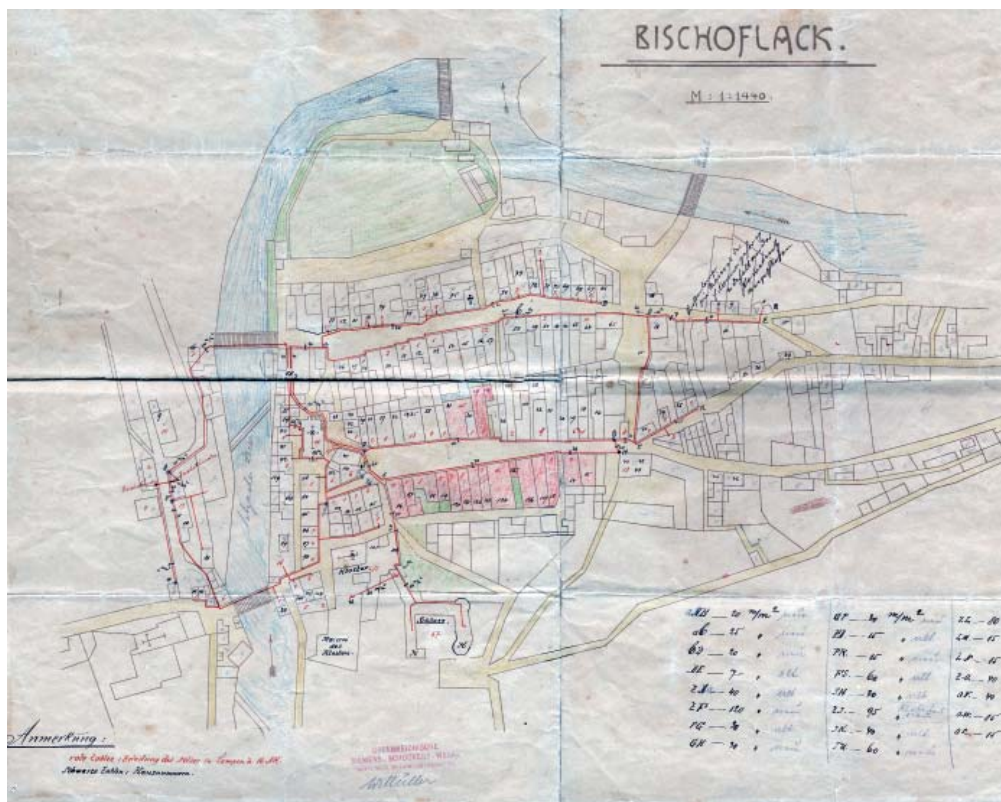
26 *Slovenec*, 6. 8. 1894, str. 3.

27 *Novice*, 10. 8. 1894, str. 315.

28 *Slovenec*, 17. 8. 1894, str. 3.

29 *Novice*, 18. 5. 1894, str. 196.

30 Gašperšič, Vozel, Škofja Loka, str. 23.

Načrt elektrifikacije Škofje Loke. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Za dobavo elektrike v mesto so iz elektrarne speljali tri glavne vode. Prvi je potekal iz tovarniške stavbe in se je na začetku Lontrga razcepil na dva dela; odcep je šel po levi strani Spodnjega trga, glavni vod pa naprej po desni strani, do konca Lontrga, kjer se je spet razcepil; odcep je vodil na Studenec, glavni vod pa se je nadaljeval po Grabnu navzgor, do Pepetove gostilne na vrhu klanca. Drugi glavni vod je šel iz elektrarne mimo šentjakobske cerkve do Homanove hiše, kjer se je razcepil na dva dela, ki sta peljala po obeh straneh Mestnega trga. Tretji glavni vod je potekal iz elektrarne po Lahovem mostu mimo Balantove gostilne (današnja avtobusna postaja) in čez Kapucinski most v mesto, kjer se je nadaljeval po Blaževi ulici do Homanove hiše, od nje je vodil tudi odcep za razsvetljavo klanca mimo nunske cerkve. Gašperšič in Vozel ugotavljata, »da so bile že v prvi fazi gradnje omrežja javne razsvetljave osvetljene skoraj vse pomembne ulice v mestu«.31 Od tehnične dokumentacije navajata montažni načrt električnega

31 Gašperšič, Vozel, Škofja Loka, str. 23–24.

omrežja, ki ga hrani enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki.³² Načrt je brez datuma, a avtorja sklepada, da je iz leta 1904,³³ ko so zaradi večjih potreb povečali električno napeljavo po mestu, uporaben pa je za uvid v potek elektrifikacije tako v letu 1894 kot 1904.

O tem, kdo so bili potrošniki električne energije oziroma ali je bila elektrika že v prvi fazi napeljana tudi k privatnim odjemalcem ali je služila le za razsvetljavo mestnih ulic, najdemo v virih in literaturi različne podatke.

V časniku *Novice* je bilo 10. avgusta 1894 zapisano, da so na dan, ko so po mestu prvič zagorele električne svetilke, »Škofjeloški meščani /.../ večinoma tudi v svoje stanovanja, gostilne in delavnice« dobili električno luč.³⁴

Tudi *Slovenski narod* je v že citiranem članku zapisal, da po sklenitvi pogodbe med tovarnarjem Krennerjem in županom Sušnikom o javni razsvetljavi mesta obstaja v Škofji Loki tudi interes za privatno razsvetljavo, navedel je celo cene: »Jedna luč v privatni hiši bode stala na leto 10 gld, če bode imela 25 n. s. (normalnih sveč, op. a.), 8 gld pri 16 n. s. in 5,50 gld pri 10 n. s. Vpeljava v hiše velja 7 do 8 gld za svetilnico, ako se vzamejo vsaj 3 luči.«³⁵ 8. avgusta je isti časnik zapisal, da je Krenner ne le mestnemu županstvu (kot o tem priča pogodba z dne 5. avgusta 1894), pač pa »tudi zasebnikom stavil /.../ za instalacijo in vzdrževanje tako lojalne in nesebične pogoje, da je upeljana danes nova luč malone po vseh javnih lokalih, mnogih delavnicah in celo v prostorih C. kr. okrajnega sodišča ter uršulinskega samostana in penzionata – skupaj nad 400 svetilk s svetilno močjo od 10–32 sveč.«³⁶

Ti citati potrjujejo tudi nekatere navedbe iz literature, da je Škofja Loka »prvo mesto na Slovenskem, kjer je hkrati dobilo elektriko večje število meščanov pa tudi cestno električno razsvetljavo, ki je imela v prvi fazi 40 žarnic po 16 sveč.«³⁷

Sklepamo torej lahko, da je že leta 1894 elektrika služila tudi zasebni rabi. Vendar pa moramo omeniti tudi nekatere druge navedbe, kot jih najdemo v literaturi in virih. Gašperšič in Vozel tako v članku »Škofja Loka – mesto s prvo javno razsvetljavo v Sloveniji« za leto 1894 opisujeta le potek napeljave po mestnih ulicah, glede električne luči v domovih prebivalcev pa sklepada, da jo je Krennerjeva tovarna omogočila šele ob širitvi napeljave leta 1904.³⁸

Iz leta 1937 imamo ohranjen dopis Kranjskih deželnih elektrarn loškemu županu Matevžu Ziherlu, v katerem je podano mnenje o lastništvu omrežja, zgrajenega od leta 1894 dalje. Dopis med drugim vsebuje tudi kronološki pregled izgradnje omrežja od leta 1894 (ko je prvič stekla napeljava) mimo leta 1904

32 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, montažni načrt.

33 Gašperšič, Vozel, Škofja Loka, str. 25.

34 *Novice*, 10. 8. 1894, str. 315.

35 *Slovenski narod*, 18. 4. 1894, str. 3.

36 *Slovenski narod*, 8. 8. 1894, str. 3.

37 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 30.

38 Gašperšič, Vozel, Škofja Loka, str. 25.

(ko je Krennerjeva tovarna povečala javno razsvetljavo) do leta 1920 (ko je bila zgrajena nova elektrarna na trifazni tok in je elektrifikacijo Škofje Loke prevzela Elektrarna Škofja Loka in okolica, d. z o. z.). Več o tem bomo povedali nekoliko kasneje, avtor dopisa pa je na podlagi razpoložljive dokumentacije o elektrifikaciji leta 1894 ugotovil naslednje: »Leta 1894. je bila v Škofji Loki napeljana javna razsvetljava iz tovarne Krenner, ni pa bilo takrat zgrajeno omrežje za privatne konzumente. Tovarna je takrat imela istosmerni tok 110 voltov, za napeljavo javne razsvetljave sta bili potrebni 2 žici po celem mestu.« V tem dokumentu je torej izključena zasebna raba elektrike že leta 1894, vendar je avtor sam poudaril, da je »[m]aterijal /.../ pomanjkljiv in ni mogoče iz njega razvideti točen potek cele zadeve«.39

Omenimo še, da je 19. avgusta 1894 skupina meščanov slavnemu občinskemu odboru v Škofji Loki poslala prošnjo, da bi jim v predmestju Karlovec »vžigalno luč nazaj perpravili«, ker imajo tam »namesto svetlobe temo [in] so že ponočnjaki jim staro svetilnico poškovali«. Njihovo prošnjo je mestni odbor 12. septembra 1894 zavrnil.40

Alojz Krenner in tovarna sukna / elektrarna v Škofji Loki

28. marca 1895 je bila v *Slovenskem narodu* objavljena spoštljiva vest o smrti »tamošnj[ega] tovarnar[ja] in ustanovnik[a] mestne električne razsvetljave«, ki je umrl »v najlepši moški dobi« (star 54 let, op. a.). *Slovenski narod* je zapisal, da so pokojnika, ki »sicer ni bil narodnega mišljenja«, čislali vsi meščani, »ker svojega političnega mišljenja nikomur ni vsiljeval«, bil pa je tudi naklonjen svojemu rojstnemu kraju in dober gospodar svojim delavcem. »Škofjeloška občina je s pokojnikom izgubila najodličnejšega branitelja in pospeševalca svojih gospodarskih interesov! N. v m. p.!«41

Alojz Krenner je prihajal iz bogate škofjeloške rodbine posestnikov. Po očetu Francu je podedoval mlinske stro-

Škofjeloški tovarnar Alojzij Krenner.
(v zasebni lasti)

39 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, dopis Kranjskih deželnih elektrarn škofjeloški občini.

40 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, prošnja občanov.

41 *Slovenski narod*, 28. 3. 1895, str. 3.

je na Selški Sori.⁴² V koraku s tehničnim napredkom tedanjega časa je na tem mestu počasi zgradil industrijsko podjetje, tj. bila prva loška (tekstilna) tovarna.⁴³ Pomembna prelomnica v razvoju tovarne in hkrati pomemben korak h modernizaciji samega mesta sta nastopila v 90. letih 19. stoletja, ko so v tovarni postavili generator in začeli proizvajati električni tok, ki je razen za potrebe tovarne služil tudi za razsvetljavo mesta.⁴⁴ To pa ni bil edini doprinos Alojza Krennerja mestu Škofja Loka, saj je tekom svojega življenja v občini opravljal vrsto pomembnih funkcij, ki jih Judita Šega navaja takole: bil je občinski odbornik in svetovalec in tako sodeloval pri reševanju proračunske, »komunalne, gradbene, zdravstvene, socialne, šolske, protipožarne in druge problematike«, leta 1892 je bil predlagan v odsek za ustanovitev Mestne hranilnice Škofja Loka,⁴⁵ vidno vlogo je opravljal tudi kot član Krajevnega šolskega sveta.⁴⁶

Zaradi vseh naštetih zaslug mu je občina leta 1894 podelila naziv častnega meščana Škofje Loke.⁴⁷ O tem je bila 8. avgusta 1894 v *Slovencu* objavljena naslednja novica: »(Častno meščanstvo.) Povodom otvoritve električne razsvetljave v Škofji Loki izvolil je mestni zbor škofovski fabrikanta in posestnika g. Alojzija Krennerja za častnega meščana zaradi zaslug, ki si jih je pridobil z vpeljavo električne luči za Škofjo Loko. Odposlanstvo mestnega zastopa (župan Val. Sušnik in mestna odbornika Fr. Kašman in Avg. Sušnik) izjavilo mu je v nedeljo ob 11. uri častno imenovanje.«⁴⁸

Po Krennerjevi smrti je tovarna prišla za štiri leta pod vodstvo njegove vdove Eme, nato pa sta jo prevzela sinova Alojz ml. (1899) in Viktor (1919).⁴⁹ Viktor se je ukvarjal s pridobivanjem elektrike, Alojz pa s sukmarstvom, kar je opustil leta 1913, leta 1919 pa je bratu prodal tovarno, skupaj z vsemi elektroinstalacijskimi napravami.⁵⁰ O nadaljnji usodi Krennerjeve elektrarne od leta 1919 dalje bomo več povedali nekoliko kasneje, sedaj pa se vračamo v leto 1904, ko je potekala druga faza elektrifikacije mesta.

Razširitev električne razsvetljave leta 1904

V desetih letih od prve napeljave elektrike v Škofji Loki je odjem toliko narasel, da se je morala elektrarna povečati, v ta namen so postavili še en dinamo

42 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 51.

43 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 52–53.

44 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 58–59.

45 Šega, Štiri generacije, 1. del, str. 57–58.

46 Šega, Štiri generacije, 1. del, str. 59.

47 Šega, Štiri generacije, 1. del, str. 58.

48 *Slovenec*, 8. 8. 1894, str. 4.

49 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 53, 59, 61.

50 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 60–61.

(generator), moči 12 kW, 110 V.⁵¹ Tako generator iz leta 1904 kot tistega iz leta 1894 je dobavilo nemško podjetje Siemens-Schuckert; večji generator (1894) je napajal tovarno in mesto, manjši (1904) pa samostan.⁵²

V arhivskih virih lahko ponovno sledimo razvoju dogodkov v letu 1904, ki so prek raznih uradnih pisem privedli do podpisa druge pogodbe med občino in tovarnarjem Alojzom Krennerjem ml. o pomnožitvi električne razsvetljave.

Že 31. decembra 1903 je škofjeloški mestni urad obvestil gospodarski odsek o Krennerjevem namenu pomnožitve električne moči njegove elektrarne in odvodu večjega števila žarnic v mesto. Gospodarski odsek naj se zato »posvetuje, kje in koliko novih luči naj se ob tej priliki vpelje« ter svoje sklepe posreduje županstvu v treh tednih.⁵³

10. januarja 1904 se je »slavnemu županstvu v Škofji Loki« že oglasila skupina meščanov, ki je prosila za svetilko v Karlovcu, kjer je bilo v mraku zaradi voznikov nevarno za ljudi in živino. Dva dni kasneje je županstvo prošnjo posredovalo v pretres gospodarskemu odseku.⁵⁴

24. februarja je okrajno glavarstvo v Kranju objavilo *Oklic*, s katerim je sporočilo, da je g. Krenner »s predložitvijo načrtov prosil dovolitve za razširjenje njegove obstoječe naprave za električno razsvetljavo v Škofji Loki, in sicer se bode povečala napetost od 110 volt na 150 volt, tako da bode za poprek 170 žarnic zadostovalo«. C. kr. okrajno glavarstvo je ob tem razpisalo »komisijonelno obravnavo na lice mesta« za 15. marec, ob 11. uri. Tedaj je bilo tudi možno podati morebitne ugovore, sicer bi bila dovoljena izvršitev naprave.⁵⁵

5. marca je izšel *Razglas* o skorajšnji razširitvi elektrarne in ob tem tudi poziv, naj se za razsvetljavo zainteresirani občani v naslednjem tednu oglasijo v tovarniški pisarni, »da se natančno dogovori, kaj bo treba naročiti«. ⁵⁶

V juliju 1904. leta je potekal naslednji dialog med mestnim uradom Škofja Loka ter deželnim odborom Vojvodine Kranjske: 4. julija je loško županstvo obvestilo deželni odbor v Ljubljani o potrebi po postavitvi drogov zaradi širitve mestne razsvetljave in razsvetljave deželne ceste. Ker bi Krenner že začel s pripravami, je župan Lenček vljudno prosil, naj deželni odbor vzame to poročilo na znanje, po potrebi pa v štirinajstih dneh odredi tudi komisijski ogled. Deželni odbor je 12. julija odgovoril z napovedjo komisijskega ogleda za določitev krajev ob deželni cesti, kjer naj bi postavili drogeve. Ogled je bil napovedan za 19. julij, ob 8. uri zjutraj. 31. julija je deželni odbor na podlagi predhodnega ogleda mestni občini končno poslal dovoljenje za njihovo postavitvev.⁵⁷

51 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 50.

52 Gašperšič, *Razvoj*, str. 15.

53 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, obvestilo mestnega urada.

54 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, prošnja občanov.

55 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, *Oklic* št. 4837.

56 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, *Razglas*.

57 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, dopisi med škofjeloškim mestnim uradom in kranjskim deželnim odborom.

28. septembra je mestno županstvo v zvezi z obstoječo potrebo po pomnožitvi električne razsvetljave na javnih prostorih s štirinajstimi novimi lučmi obvestilo deželni odbor v Ljubljani o podpisu omenjene pogodbe ter zaprosilo za njeno odobritev.⁶⁰ Deželni odbor je pogodbo potrdil 3. oktobra.⁶¹

Omenili smo že Gašperšičevo navedbo, da je novi generator 12 KW napajal nunski samostan,⁶² medtem ko Gašperšič in Vozel v drugem članku pišeta, da je bilo z omenjeno pogodbo na novo zgrajeno še 290 metrov napeljave, ki je omogočila osvetlitev dela Kopališke ulice, današnjega Cankarjevega trga in območja današnje trgovine Nama, iz elektrarne pa je bil zgrajen še poseben vod na Loški grad, v dolžini 230 metrov.⁶³

Današnja ulična svetilka v obliki laterne na Mestnem trgu. (foto: Irena Gajić)

Razširitev električnega omrežja na mestno klavnico leta 1906

V tretji pogodbi med Krennerjem ml. in občino, 1. junija 1906, preberemo, da je Krenner »po naročilu mestne občine od svoje električne naprave v tovarni vpeljal električno vodbo v mestno klavnico«. Šlo je za osem svetilk. Veljavnost pogodbe je bila določena za deset let (od 1. julija 1906 do 1. julija 1916), če pa se »pogodba šest mesecev pred pretekom zadnega pogodbenega leta ne odpove, velja za daljno leto kot molče podaljšana«. Določeno je bilo, da bi stroški zamenjave luči in popravil napeljave tokrat padli na mestno občino.⁶⁴

24. novembra 1915 je Krenner v pismu občini razveljavil to pogodbo in izjavil, da bi »nadaljnjo razsvetljavo od 1. julija 1916 zaradi splošnega povišanja cen /.../ prevzel le ob« na novo določenih cenah /.../.⁶⁵

Leti 1909 in 1910

Kot je razvidno iz arhivskih dokumentov, se je leta 1909 pojavil predlog, da bi se za razsvetljavo mesta vpeljale *Tantal žarnice*. Krenner je bil v pismu občini z dne 12. decembra 1909 pripravljen vpeljati javno razsvetljavo z dvainpetdesetimi

60 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, dopis mestnega urada Škofja Loka, št. 2004.

61 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, odgovor deželnega odbora, št. 12 501.

62 Gašperšič, Razvoj, str. 15.

63 Gašperšič, Vozel, Škofja Loka, str. 25.

64 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, tretja pogodba.

65 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Krennerjevo pismo, 24. 11. 1915.

Tantal žarnicami, po 25 normalnih sveč, proti plačilu »1 K 60« na žarnico, pri čemer bi poškodovane ali pregorele žarnice plačala občina.⁶⁶

Do 1. februarja 1910 je Krenner po naročilu župana na glavnem trgu v enajstih svetilkah že zamenjal stare ogljene žarnice s kovinskimi Tantal žarnicami ter občino tega dne obvestil, da je tudi v ostalih triinštridesetih svetilkah potrebna zamenjava. Občinski zastop je prosil za odgovor, ali naj tudi v preostalih svetilkah zamenja ogljene žarnice s Tantalovimi ali naj za to porabi še stare ogljene žarnice.⁶⁷

Iz 2. junija 1910 je ohranjeno še eno Krennerjevo pismo občini, v katerem sprašuje, ali bo »občina tudi v bodoče obdržala razsvetljavo mesta (javnih prostorov) s Tantal žarnicami, ker bo v kratkem treba zamenjati ostali del žarnic z novimi« (do tedaj je zamenjal 26 žarnic).⁶⁸

V zvezi s tem jadedmo v virih še zadnje Krennerjevo pismo občini, 1. september 1910, v katerem je sporočil, da bi za dobo treh let prevzel razsvetljavo 52 svetilk s Tantal žarnicami, proti plačilu 140 kron na leto. Občina je odgovorila, da bi jo Tantal žarnice na leto stale preveč, zato naj se žarnice nadomestijo s starimi, po 16 normalnih sveč.⁶⁹

V tem času (1909) je Krenner za boljše izkoriščanje svoje elektrarne poleg dveh omenjenih generatorjev nabavil še akumulatorsko baterijo,⁷⁰ s čimer je bil uveden »sistematičen način obratovanja«; čez dan je manjši (12 KW) generator napajal akumulatorje, od mraka do dveh ponoči »sta napajala omrežje generatorja, od dveh do šestih zjutraj pa so potrebo po električni energiji /.../ krili akumulatorji«. ⁷¹ Postavili so tudi parni stroj, ki je služil »kot pomožni pogon ob času nizkega vodostaja«⁷² Selške Sore – tako je bila odjemnikom zagotovljena zanesljiva dobava elektrike.⁷³

Elektrifikacija po I. svetovni vojni

Po 1. svetovni vojni je začela naraščati potrošnja elektrike v Škofji Loki in okolici, pokazala se je »nujnost po večji električni proizvodjalni napravi«. ⁷⁴ Krennerjeva elektrarna, ki je proizvajala enosmerni tok, ni več zadoščala povečanemu povpraševanju v mestu in okoliških vaseh. Brata Krenner sta se zato leta 1919 pridružila družbi *Elektrarna Škofja Loka in okolica, družba z o. z.*, ki jo je skupina premožnih meščanov ustanovila 1. julija 1919. Družba se je lotila

66 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Krennerjevo pismo, 12. 12. 1909.

67 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Krennerjevo pismo, 1. 2. 1910.

68 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Krennerjevo pismo, 2. 6. 1910.

69 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 104, Krennerjevo pismo, 1. 9. 1910.

70 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 50.

71 Gašperšič, *Razvoj*, str. 15.

72 Gašperšič, *Razvoj*, str. 15.

73 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 50.

74 Gašperšič, *Razvoj*, str. 15.

Elektrarna v Skalcah na Selški Sori. (foto: Irena Gajić)

izgradnje nove elektrarne v Skalcah na Selški Sori.⁷⁵ Na mestu starega lesenega jezga nekdanje žage Ignacija Guzelja so zgradili betonski jez, s skupnim padcem 6,90 metrov, in postavili dvojno Francisovo turbino. Ker je Selška Sora hudourniškega značaja in v sušnih mesecih zaradi nizkega pretoka problematična, so morali postaviti rezervno napravo – dizelski motor, z močjo 150 konjskih sil. S turbino in dizelskim motorjem sta bila povezana dva generatorja, napetosti 250 kVA in 180 kVA. Pomemben napredek pri novi elektrarni je bila proizvodnja vrtilnega oziroma trifaznega izmeničnega toka (za razliko od istosmernege toka, ki so ga proizvajali v stari Krennerjevi elektrarni). Prednost izmeničnega toka je, »da se ga lahko transformira na višjo napetost in z mnogo manjšimi toplotnimi izgubami bolj ekonomično prenaša do potrošnikov«. Za prenos električnega toka v mesto in okolico so zgradili še visokonapetostni daljnovod do Trate z odcepom v mesto in štiri transformatorske postaje.⁷⁶ Elektrarna je začela obratovati leta 1920.⁷⁷ S prevzemom preskrbe mesta z elektriko je ta nova moderna elektrarna Škofji Loki omogočila »določen napredek in /.../ pogoj za razvoj industrije v tem mestu«. ⁷⁸ To pa je že tema, ki presega okvirje tega prispevka.

Leta 1921 se je Elektrarna preoblikovala v delniško družbo, v kateri je Viktor Krenner do leta 1931 opravljal funkcijo poslovodje, staro Krennerjevo elektrarno pa je kupila njena današnja lastnica, delniška družba Šešir.⁷⁹

75 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 63–64.

76 Gašperšič, Razvoj, str. 16.

77 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 164.

78 Fras, Valenčič, *Razvoj elektrifikacije Slovenije*, str. 50.

79 Šega, Štiri generacije, 2. del, str. 64–65.

VIRI:

Časopisni viri:

Novice, 1894

Slovenec, 1894

Slovenski narod, 1894, 1895

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (ZAL-ŠKL)

ŠKL 63, Občina Škofja Loka, t. e. 104.

LITERATURA:

Fras, Stanislav (ur.); Valenčič, Boris (ur.): *Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945*. Ljubljana : Tehniška založba Slovenije, 1976.

Gašperšič, Janez: Razvoj elektrifikacije konzumnega področja občine Škofja Loka. V: *Sto let električne razsvetljave v Škofji Loki, Loški razgledi, Doneski 3*, Kranj 1995, str. 14–22, (Ponatis iz *Loških razgledov 3/1956*).

Gašperšič, Janez; Vozel, Mile: Škofja Loka – mesto s prvo javno razsvetljavo v Sloveniji. V: *Sto let električne razsvetljave v Škofji Loki, Loški razgledi, Doneski 3*, Kranj 1995, str. 23–25.

Šega, Judita: Štiri generacije škofjeloških Krennerjev, 1. del. V: *Loški razgledi 47*, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2000, str. 45–68.

Šega, Judita: Štiri generacije škofjeloških Krennerjev, 2. del. V: *Loški razgledi 48*, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2001, str. 51–66.

Summary

Electrification of Škofja Loka from 1894 to 1920

The contribution on the electrification of Škofja Loka from 1894 to 1920, on the basis of archive sources, is an attempt to provide an exact chronological reconstruction of events in this period, both from the point of view of official documents and on the level of the response of the population to the new advances. A series of documents is preserved in the Škofja Loka unit of Historical Archive Ljubljana, which testify to the course of electrification. Contracts between the urban municipality and the Krenner factory on the purchase of electricity for lighting the town were among the most important documents for my review, together with various letters between the municipality and the provincial committee, which ultimately issued all important permits for electrification. Letters of citizens, in which they report to the municipality their wishes or requests for lighting, and newspaper articles from that time, meanwhile provide an image of popular interest in technical innovation.

Insofar as these archive documents allow and contemporary newspaper reports refer to it, and with the aid of the literature, I thus attempt to depict the exciting time of electrification at the turn of the century.